

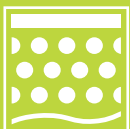

Natuurinclusieve landbouw: kennis, ervaringen en kansen in beeld

Resultaten enquête NIL Drentsche Aa

Deelrapportage

Bas Tinhout en Annemarie Dekker (CLM)

Bodem

Water

Klimaat

Biodiversiteit

Onderzoeken

CLM-1166

CLM Onderzoek en Advies
Juli, 2023
CLM-publicatienummer 1166

Dit is een deelrapportage van het project Transitie Landbouw Drentsche Aa in opdracht van Agrarische Natuur Drenthe en mede-uitvoerders Geertje Enting Landbouw & Omgeving en Sikke Meerman.

Financiering project: Transitie Landbouw en Bio-Economie Drentsche Aa: Provincie Drenthe en Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)

Auteurs: Bas Tinhout en Annemarie Dekker

Foto omslag: Graanakker met korenbloemen (A. Dekker)

CLM Onderzoek en Advies
Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

Postbus 62
4100 AB Culemborg

www.clm.nl
0345 470 700

Natuurinclusieve landbouw: kennis, ervaring en kansen in beeld

Resultaten enquête NIL
Drentsche Aa

NHOUD

1. Inleiding en werkwijze	3
1.1 Doel van de enquête	3
1.2 Definitie Natuurinclusieve landbouw	3
1.3 Werkwijze en werving van deelnemers	4
1.4 Enquêtevragen	5
1.5 Respons	6
1.6 Indeling verslag	7
2. Resultaten	8
2.1 Bedrijfssituatie	8
2.2 Agrarisch natuurbeheer en particulier natuurbeheer	10
2.3 NIL in de bedrijfsvoering	11
2.3.1 Handelingen bij (dreiging) van ziekten, plagen en onkruid	12
2.3.2 Handelingen om bewust te zorgen voor de bodem	12
2.3.3 Handelingen voor het bewust zorgen voor het grond- en oppervlakte- water	13
2.3.4 Handelingen voor het bewust te zorgen voor het klimaat	14
2.3.5 Handelingen voor soortbescherming en bijdragen aan biodiversiteit	14
2.4 Samenwerking	14
2.4.1 Samenwerking tussen agrariërs en gebiedspartijen	14
2.4.2 Samenwerking tussen agrariërs onderling	16
2.5 Wensen en mogelijkheden voor NIL in het Drentsche Aa gebied	16
2.5.1 Behoeften voor NIL	16
2.5.2.5.2 Interesse in deelname aan proeven in de Proeftuin	17
2.5.3 Suggesties en opmerkingen voor de Proeftuin NIL	18
3. Reflectie op de resultaten	20
3.1 Voorkeur voor ANLb-pakketten gericht op akkerbouw	20
3.2 Natuurinclusieve landbouw - onduidelijk begrip	20
3.3 Natuurinclusieve landbouw - mening van respondenten	21
3.4 Vergelijking met de interviews	21
Vergelijking met vergelijkbare landelijke onderzoeken	22

1. INLEIDING EN WERKWIJZE

In het najaar van 2022 is met een enquête gepeild hoe agrariërs in het Drentsche Aa-gebied denken over natuurinclusieve landbouw, wat zij op dit vlak al doen en hoe zij dat ervaren. Deze deelrapportage voor het project Transitie Landbouw Drentsche Aa bevat de uitkomsten van de enquête. In dit eerste hoofdstuk worden het doel en de gevolgde werkwijze beschreven.

1.1 Doel van de enquête

Met de enquête is beoogd na te gaan hoe agrariërs in het gebied van de Drentsche Aa aankijken tegen natuurinclusieve landbouw. Daarnaast is gepoogd zicht te krijgen op de wensen van de agrariërs en de mogelijkheden die zij zien om meer natuurinclusieve maatregelen te nemen in de toekomst. Vragen die daarbij aan de orde zijn gekomen, zijn: Hoe natuurinclusief werken zij al? Welke maatregelen passen agrariërs al toe en hoe vinden ze dat deze uitwerken in de praktijk? Wat vinden ze dat beter kan en welke ondersteuning zouden ze daarbij op prijs stellen? In hoeverre wordt samengewerkt met andere agrariërs of gebiedspartijen en hoe draagt dat bij aan een meer natuurinclusieve landbouw?

1.2 Definitie Natuurinclusieve landbouw

De definitie voor natuurinclusieve landbouw, zoals gehanteerd binnen dit project, luidt als volgt:

Natuurinclusieve landbouw is een economisch rendabele landbouw, die optimaal beheer van natuurlijke hulpbronnen duurzaam integreert in de bedrijfsvoering, inclusief zorg voor ecologische functies, de biodiversiteit op en om het bedrijf en de belevingswaarde van het landschap.

In figuur 1 zijn voor dit project de uitdagingen waar agrariërs voor staan ook visueel weergegeven.

Figuur 1 Praatplaat, was getekend: Esther van der Linden.

1.3 Werkwijze en werving van deelnemers

Hoewel de enquête al in het voorjaar van 2022 was opgesteld, is besloten deze later dan gepland online te zetten en respondenten te werven. De voornaamste reden was het verschijnen van de Startnotitie Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) op 10 juni 2022. De stikstofreductiekaart in deze Startnotitie bracht veel onrust met zich mee. Onze verwachting was dat de deelnamebereidheid aan en uitkomsten van de enquête te sterk zouden worden beïnvloed door die onrust.

In het najaar van 2022 is de enquête op de website van de Agrarische Natuurvereniging Drenthe (AND) geplaatst. Vanuit AND, het Drents Agrarisch Jongeren Kontakt (DAJK) en de Land-en TuinbouwOrganisatie (LTO-Noord) zijn agrariërs erop geattendeerd en uitgenodigd om de enquête in te vullen.

De drie organisaties hebben op de verschillende manieren hun leden over de enquête geïnformeerd:

- AND: oproep op de website en een mail naar de eigen leden in vijf gemeenten, die in ieder geval ten dele in het Drentsche Aa gebied liggen.
- LTO-Noord: een bericht in een nieuwsbrief, waarin verschillende andere berichten waren opgenomen.
- DAJK: oproep via de mail naar leden uit het eigen bestand, na een selectie te hebben gemaakt op basis van postcodes.

De enquête kon geheel anoniem worden ingevuld.

Ter referentie zijn 9 melkveehouders buiten het Drentsche Aa gebied gevraagd om de enquête in te vullen. Dit zijn geen leden van AND of DAJK. Helaas hebben we te weinig respons gekregen van deze melkveehouders om de antwoorden als referentie te kunnen gebruiken. Deze zijn dan ook buiten deze analyse gehouden.

De uitkomsten van de enquête zijn gepresenteerd aan de Community of Practice (CoP), een groep van vijf agrarische ondernemers die binnen het project vraagstukken en opgaven met elkaar uitwisselen om van te leren. Daarnaast heeft het kernteam van het project input gegeven op de rapportage. Opmerkingen en suggesties van beide groepen zijn in dit rapport verwerkt.

De enquête vormt een aanvulling op de interviews die in maart 2022 zijn afgenomen (zie de deelrapportage 'In gesprek over natuurinclusieve landbouw in het Drentsche Aa-gebied¹'). De interviews leveren vooral een kwalitatief beeld. De enquête is een kwantitatief onderzoek.

1.4 Enquêtevragen

De vragen uit de enquête zijn in eerste instantie opgesteld door CLM, waarna aanpassingen en toevoegingen zijn gedaan door de projectleiders, leden van de Community of Practice en medewerkers van AND.

De enquête werd ingeleid met een beschrijving van het project en een beschrijving van de doelen van de enquête. Van tevoren was duidelijk dat de enquête anoniem is. Daarnaast is goed toegelicht wat we binnen het project

¹ <https://www.clm.nl/nieuws/in-gesprek-over-natuurinclusieve-landbouw-in-drentsche-aa-gebied/>

onder NIL verstaan (zie paragraaf 1.2), omdat tijdens de interviews bleek dat hier veel vragen over zijn.

De enquête start met algemene vragen over het bedrijf, zoals de bedrijfssector, -grootte en pachtsituatie. Daarna wordt gevraagd naar agrarisch natuurbeheer en het beeld dat de agrariër heeft over NIL. Vervolgens zijn vragen gesteld over de bedrijfsvoering en zaken als gewasbescherming, bodembewerking, waterbeheer, klimaat en biodiversiteit. Omdat NIL gepaard kan gaan met een intensievere samenwerking met collega-agrariërs en gebiedspartners, is nagegaan of - en hoe - onderling wordt samengewerkt. Als laatste is gevraagd naar wat nodig is om NIL te implementeren en welke vragen, ideeën en suggesties er zijn voor het project Proeftuin NIL Drentsche Aa, het project dat in het verlengde ligt van het project Transitie Landbouw en Bio-economie Drentsche Aa.

1.5 Respons

Ondanks het feit dat de digitale enquête is verspreid in een relatief rustige periode en via drie organisaties, was de respons, met 30 respondenten, gering. Het is niet bekend hoeveel agrariërs in het totaal actief zijn in het gebied. Dit aantal wordt vaak geschat op 140. Dat zou betekenen dat 1 op de 5 agrariërs in het gebied de enquête heeft ingevuld.

Over de representativiteit van de respondenten kan het volgende gezegd worden:

- In het gebied is ca. 12.500 ha. landbouwgrond. De respondenten zijn gezamenlijk actief op ca. 2.400 ha.² en vertegenwoordigen daarmee bijna 20% van het landbouwareaal.
- Opvallend is dat bijna de helft van de respondenten akkerbouwer is en maar 30% melkveehouder. In het gebied zijn juist meer melkveehouders dan akkerbouwers actief. Ook de gemengde bedrijven lijken met 19% duidelijk ondervertegenwoordigd.
- Vermoedelijk is een groot deel van de respondenten lid van AND. Dit kan komen doordat de enquête als eerste onder AND-leden is verspreid. In een korte tijd kwamen daarna veel ingevulde enquêtes binnen. Na verspreiding via LTO-Noord en DAJK kwam er maar weinig nieuwe respons bij. Ook uit de deelname van respondenten aan het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) (2 op de 3) blijkt dat een groot aandeel van de respondenten een binding heeft met AND.

² De respondenten konden in de enquête alleen een grootteklasse aanvinken. Dit getal is daarom niet meer dan een schatting gebaseerd op een gemiddelde bedrijfsgrootte binnen elke grootteklasse.

- Onder de respondenten zien we relatief veel kleine boeren (bedrijfs grootte <50 ha.).

Gezien het geringe aantal respondenten en bovengenoemde beperkingen voor wat betreft de representativiteit, kan op basis van de resultaten van de enquête geen betrouwbaar beeld worden gegeven van de kennis die agrariërs in het gehele gebied van de Drentsche Aa hebben over NIL, de ervaring die zij daarmee hebben opgedaan en de kansen die zij zien voor een meer natuurinclusieve manier van werken in de toekomst. De resultaten geven vooral een goed beeld van de groep die op de oproep heeft gereageerd en de enquête heeft ingevuld.

1.6 Indeling verslag

In hoofdstuk 2 worden de resultaten besproken. Daarbij wordt dezelfde indeling gehanteerd als de enquête zelf. Achtereenvolgens komen aan de orde:

1. Bedrijfssituatie
2. Agrarisch natuurbeheer
3. Het begrip NIL
4. Ervaringen met NIL binnen de bedrijfsvoering
5. Samenwerking in het gebied
6. Wensen en mogelijkheden t.a.v. NIL in de Drentsche Aa

In hoofdstuk 3 volgt een reflectie op de resultaten van de enquête. Hier worden de resultaten onder meer vergeleken met de resultaten van een aantal soortgelijke landelijke onderzoeken.

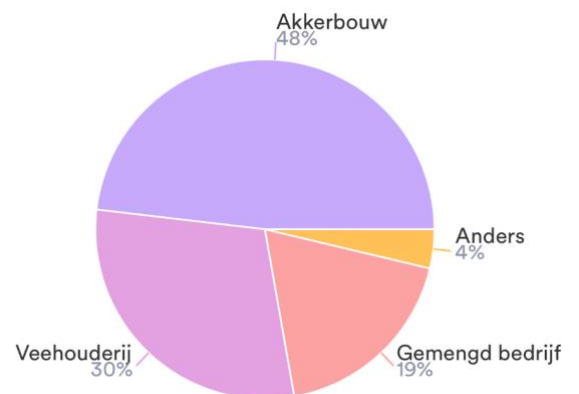
2. RESULTATEN

Dit hoofdstuk geeft een feitelijk overzicht van de informatie die is opgehaald met de enquête. Achtereenvolgens komen aan bod: de bedrijfssituatie, activiteiten binnen het Agrarisch Natuurbeheer, bekendheid met het begrip NIL, ervaringen met NIL binnen de bedrijfsvoering, samenwerking met collega's en gebiedspartijen en wensen en mogelijkheden voor NIL in het Drentsche Aa gebied.

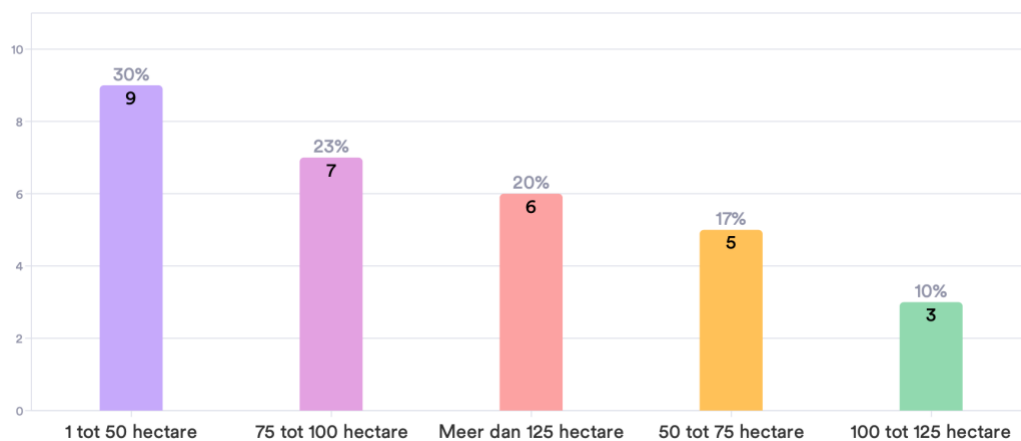
2.1 Bedrijfssituatie

Bijna de helft van de respondenten is akkerbouwer (zie ook figuur 1 hiernaast); bijna 30% geeft aan veehouder te zijn. Ongeveer een vijfde van de respondenten (19%) heeft een gemengd bedrijf met zowel een akkerbouw- als veehouderijtak.

Qua bedrijfsomvang kwam de grootste respons (32%) van kleine bedrijven tot 50 ha; 1 op de 5 respondenten blijkt juist op hele grote bedrijven (meer dan 125 ha) actief te zijn (zie figuur 2 hieronder).

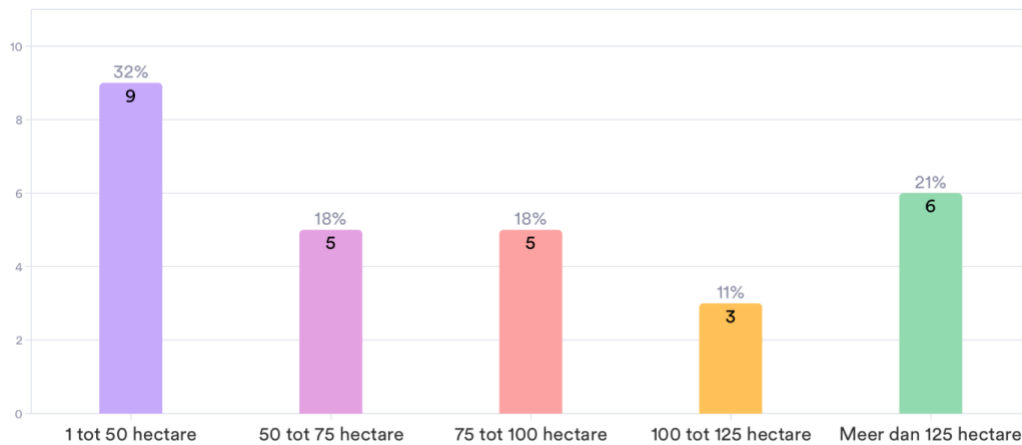

Figuur 1: Percentages respondenten per sector

Figuur 2: Bedrijfsomvang in hectare, exclusief pachtgronden

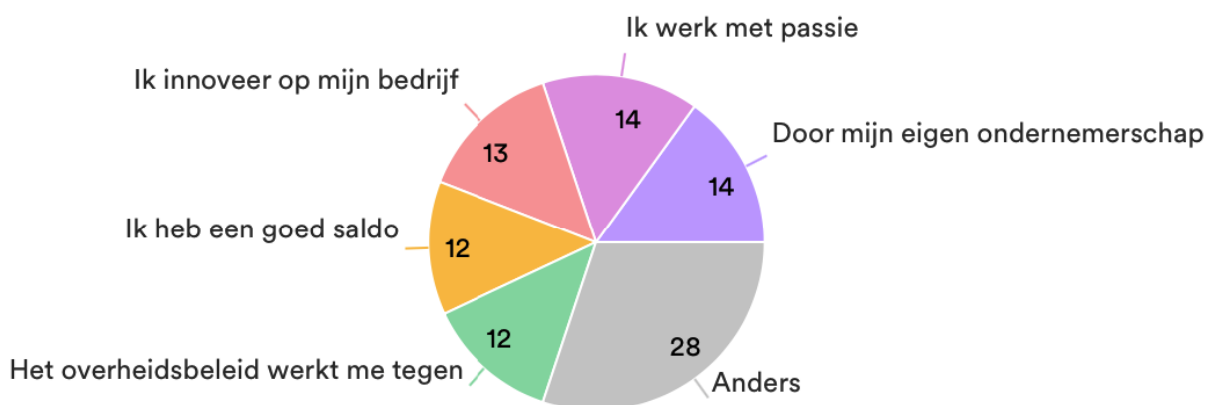
In de enquête is ook gevraagd naar het gebruik van pachtgronden. Opvallend is dat meer dan 90 procent van de respondenten grond pacht. Het gaat om uiteenlopende hoeveelheden, tot 50 hectare. In figuur 3 is de bedrijfsomvang van de respondenten in hectare, inclusief pachtgronden, weergegeven.

Figuur 3: Bedrijfsomvang in hectare, inclusief pachtgronden

Op de vraag hoe de agrariërs vinden dat het met hun bedrijf gaat, geven de meeste respondenten hun bedrijf een 7 (N=10) of een 8 (N=13) op een schaal van 1 tot 10. Slechts één van de respondenten geeft het eigen bedrijf met een vijf een onvoldoende.

Bij de vraag hun beoordeling toe te lichten geven ondernemers aan tevreden te zijn met het ondernemerschap, passie te hebben voor hun werk, het prettig te vinden te kunnen innoveren en/of een goed saldo te hebben. Een derde van de respondenten (N=12) geeft aan ontevreden te zijn over het overheidsbeleid (zie figuur 4 hieronder).

Figuur 4: De antwoorden gegeven op de vraag wat het welzijn van het bedrijf beïnvloedt.

Vrijwel alle respondenten vinkten ook de antwoordcategorie 'Anders' aan. Daar konden respondenten zelf een toelichting bij geven. In positieve zin gaat om opmerkingen als: 'ik heb een bedrijfsopvolger', 'ik kan samenwerken met gebiedspartijen' en 'het overheidsbeleid helpt me'. In negatieve zin geven respondenten aan in onzekerheid te zitten of door het Rijk te zijn aangemerkt als piekbelaster.

2.2 Agrarisch natuurbeheer en particulier natuurbeheer

Twee derde van de respondenten (21) onderneemt activiteiten binnen het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Bijna hetzelfde aantal (19) doet aan particulier natuurbeheer. Het gaat veelal om dezelfde ondernemers, die dus zowel deelnemen aan het ANLb als particulier natuurbeheer uitvoeren.

Uit de antwoorden blijkt dat de 21 agrariërs die in het ANLb participeren in totaal gezamenlijk 55 pakketten hebben. Gemiddeld zijn dat er ruim twee per deelnemende agrariër. Bij de vraag naar welke beheerpakketten zij hebben, blijken kruidenrijke akkerranden veruit favoriet, gevolgd door pakketten voor een kruidenrijke akker, wintervoedsel- en vogelakkers. Drie respondenten geven aan een pakket voor rietzoom, ruige mest, beheer van bomen en voorlopers van ANLb (bijvoorbeeld SNL) (zie onderstaande figuur 5).

Figuur 5: De meest afgesloten pakketten bij de 21 respondenten die deelnemen aan het ANLb

De meeste deelnemers aan het ANLb geven een cijfer 7 of 8 (op een schaal van 1 tot 10) als het gaat om hun tevredenheid met het natuurbeheer op hun bedrijf, 3 respondenten geven een onvoldoende (respectievelijk een 3, 4 en 5). Aan agrariërs die niet deelnemen aan het ANLb is gevraagd waarom zij dat niet doen. Bijna 60 procent geeft aan dat dit komt omdat hun bedrijf in een gebied ligt waar geen ANLb-subsidie mogelijk is. Deze ondernemers hebben ook in het verleden nooit aan het ANLb deelgenomen. Drie van de agrariërs die niet deelnemen aan het ANLb geven een andere reden, bijvoorbeeld:

- Te weinig kennis (N=2)
- Te strenge voorwaarden (N=2)
- Moeilijk om land uit productie te nemen (N=2)
- Andere regelingen met bijvoorbeeld het waterschap (N=1)

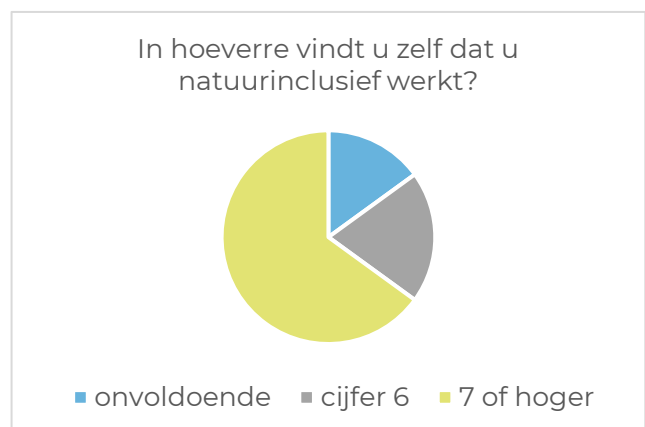
2.3 NIL in de bedrijfsvoering

Bijna alle respondenten zeggen ofwel helemaal ofwel een beetje bekend te zijn met het begrip Natuurinclusieve Landbouw. Op de vraag ‘Wat vindt u van Natuurinclusieve landbouw’ (op een schaal van 1 tot 10) geeft 1/3 een onvoldoende, in de meeste gevallen gaat het om een 5, 1/3 beoordeelt natuurinclusieve landbouw met een 6, en nog eens 1/3 geeft een 7 of hoger (zie figuur 6).

Figuur 6: Verdeling van de antwoorden op de vraag Wat vindt u van natuurinclusieve landbouw?

Op de vraag ‘In hoeverre vindt u dat u zelf natuurinclusief werkt?’ zijn de reacties iets positiever: 2/3 geeft met een 7 of hoger aan zelf al redelijk natuurinclusief te werken. In de meeste gevallen gaat het om een 7 of een 8; 1 op de 5 respondenten beoordeelt de natuurinclusiviteit van het eigen bedrijf met een 6. Slechts 15% geeft met een onvoldoende aan zelf nog niet erg natuurinclusief te werken (zie figuur 7 hiernaast).

Figuur 7 Verdeling van de antwoorden op de vraag In hoeverre vindt u zelf dat u natuurinclusief werkt?

In het vervolg van de enquête zijn vragen gesteld over handelingen die passen bij het uitvoeren van natuurinclusieve maatregelen op het bedrijf. De resultaten worden weergegeven in de volgende vier paragrafen. Voor elke vraag laten we zien welke vijf antwoorden het meest gegeven zijn. Daarbij is het belangrijk om te weten dat een respondent op de vragen steeds meer dan één antwoord kon aanvinken.

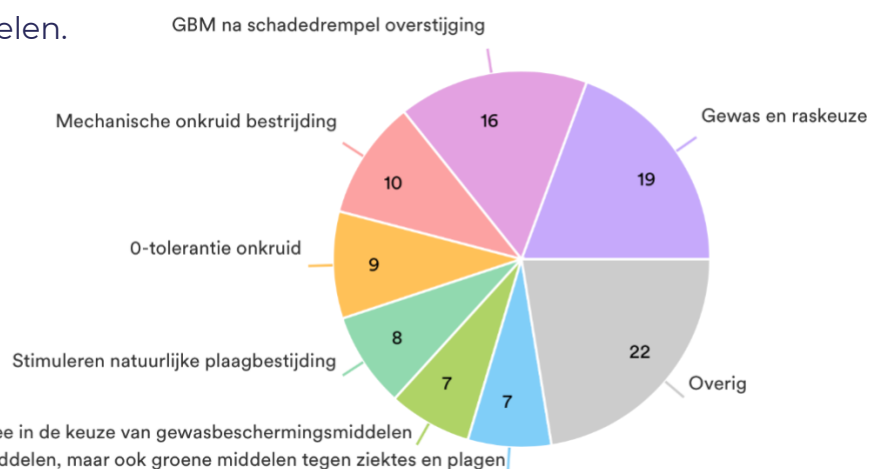
2.3.1 Handelingen bij (dreiging) van ziekten, plagen en onkruid

Op de vraag ‘Welke handelingen verricht u ter voorkoming van ziekten en plagen?’ is gewas- en raskeuze het vaakst als antwoord gekozen, nl. door twee derde van de respondenten. De helft van de respondenten geeft bovendien aan pas chemisch in te grijpen na overstijgen van de schadedrempel. Tegelijkertijd melden 9 agrariërs juist een nultolerantie tegen onkruid te hebben.

Rond de 10 agrariërs doen aan mechanische onkruidbestrijding en het stimuleren van natuurlijke plaagbestrijding.

Overige antwoorden die zijn aangevinkt zijn bijvoorbeeld: rekening houden met milieubelasting, bestuivers en natuurlijke vijanden in de toepassing van middelen, uitsluitend gebruik van groene middelen en uitsluitend gebruik van chemisch-synthetische middelen.

In figuur 8 hiernaast, is weergegeven hoe vaak de verschillende antwoorden zijn gegeven.

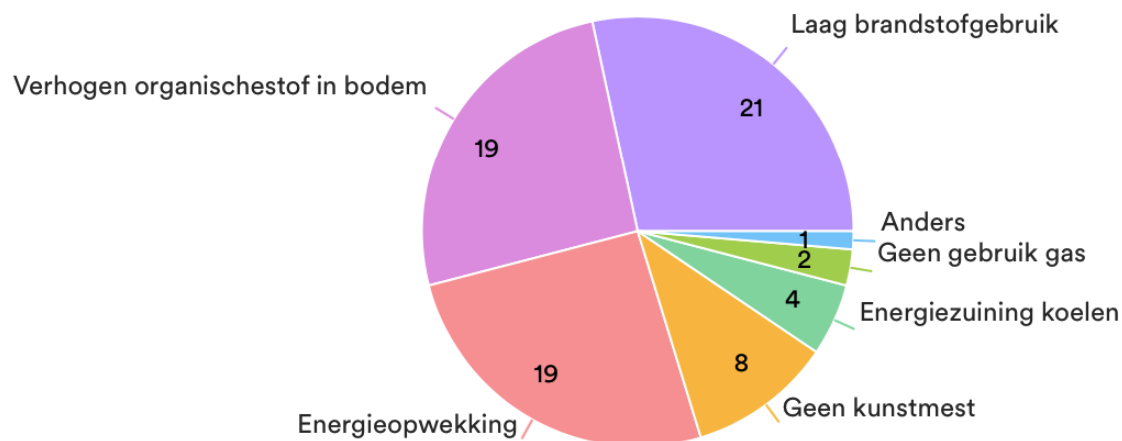
Figuur 8: Antwoorden op de vraag naar handelingen bij (dreiging) van ziekten, plagen en onkruid

2.3.2 Handelingen om bewust te zorgen voor de bodem

Wat betreft de handelingen om bewust te zorgen voor de bodem blijkt een relatief breed scala aan maatregelen te worden toegepast (zie figuur 9 op de volgende pagina). De meest uitgevoerde handelingen voor de bodem zijn: bemesting op basis van behoefte, niet-kerende grondbewerking, maatregelen tegen bodemverdichting, groenbemesters zonder herbicide en gewasresten laten liggen. Overige antwoorden als bijvoorbeeld gebruik van natuurmaaisel,

2.3.4 Handelingen voor het bewust te zorgen voor het klimaat

Bij de vraag over handelingen om bewust te zorgen voor het klimaat zijn drie handelingen het meest genoemd, steeds door ongeveer twee derde van de respondenten: laag brandstofgebruik, verhogen van de organische stof in de bodem en het zelf opwekken van energie. Acht agrariërs melden dat zij geen kunstmest gebruiken (zie figuur 11 hieronder).

Figuur 11: Antwoorden gegeven op de vraag naar handelingen voor het bewust zorgen voor het klimaat

2.3.5 Handelingen voor soortbescherming en bijdragen aan biodiversiteit

De vijf meest gegeven antwoorden op de vraag naar handelingen voor biodiversiteit zijn weergegeven in figuur 12 op de volgende pagina. Circa twee derde van de respondenten noemt akkerranden (N=19) en behoud van bomen en struiken (N=18). De helft van de ondernemers geeft aan weidevogel-vriendelijk te maaien. Ruim een derde (N=12) meldt bloemrijke randen gedurende de winter te laten staan. Eenzelfde aantal werkt met kruidenrijk grasland. Bij overige handelingen gaat het om nestgelegenheid, een insecten-hotel, gefaseerd maaien en akkervogelbeheer.

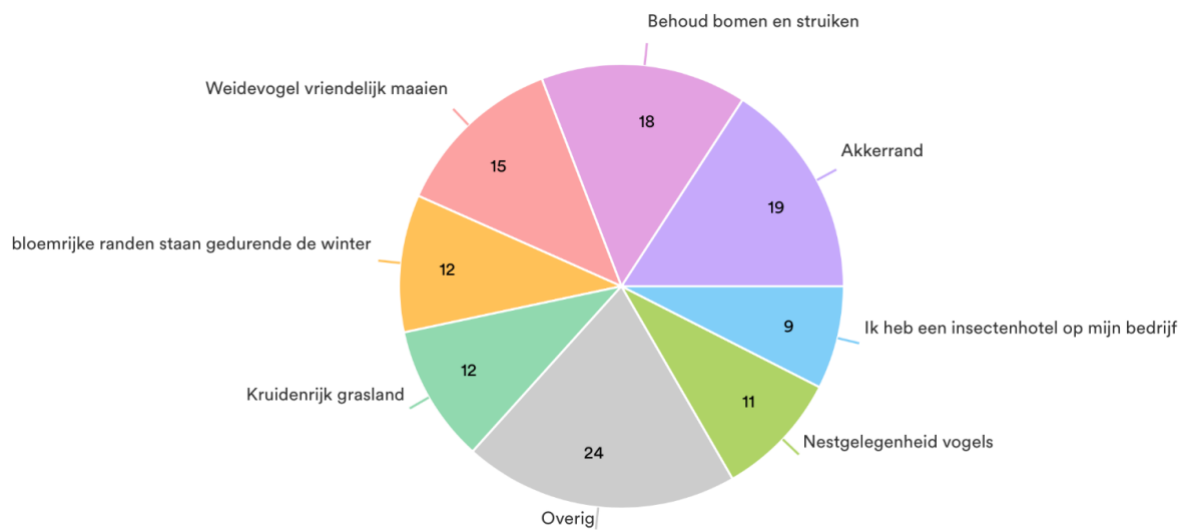
2.4 Samenwerking

2.4.1 Samenwerking tussen agrariërs en gebiedspartijen

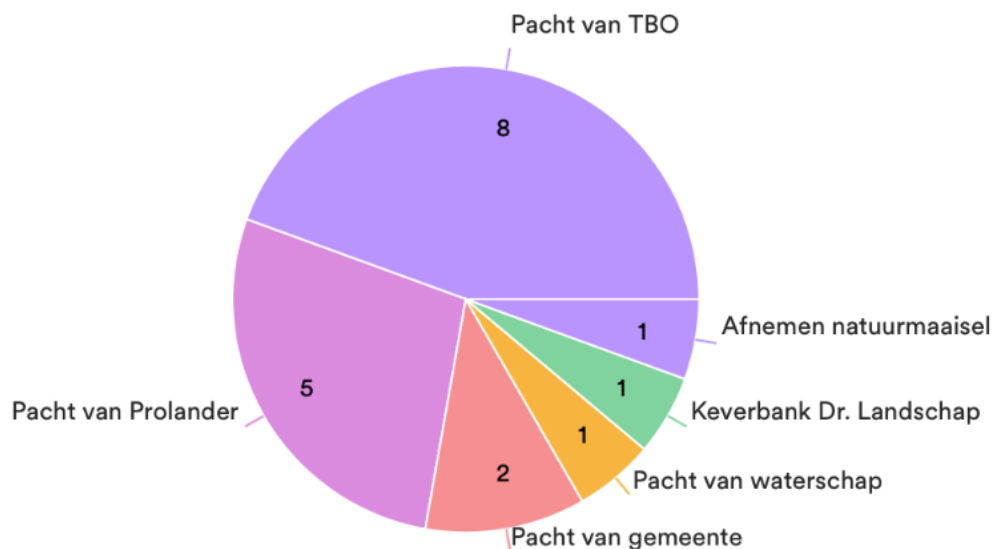
Uit de enquête komt naar voren dat bijna 60% van de agrariërs samenwerkt met gebiedspartners. Bij deze vraag konden verschillende vormen van samenwerking worden aangevinkt. Opvallend is dat de meeste respondenten alleen samenwerking in de vorm van een pachtrelatie hebben gemeld. Acht ondernemers geven aan te pachten van een terreinbeherendeorganisatie (TBO), vijf hebben pachtgronden van Prolander, twee pachten gronden van

een gemeente en één van een waterschap. Andere vormen van samenwerking met een niet-agrarische gebiedspartij zijn nauwelijks genoemd. Eén respondent geeft aan natuurmaaisel af te nemen, een ander doet mee aan een keverbank (zie figuur 13).

Driekwart van de respondenten beoordeelt de samenwerking die zij hebben met een of meer gebiedspartijen met een 7 of hoger (op een schaal van 1-10). Twee agrariërs geven met respectievelijk een 3 en een 5 aan ontevreden te zijn over de samenwerking.

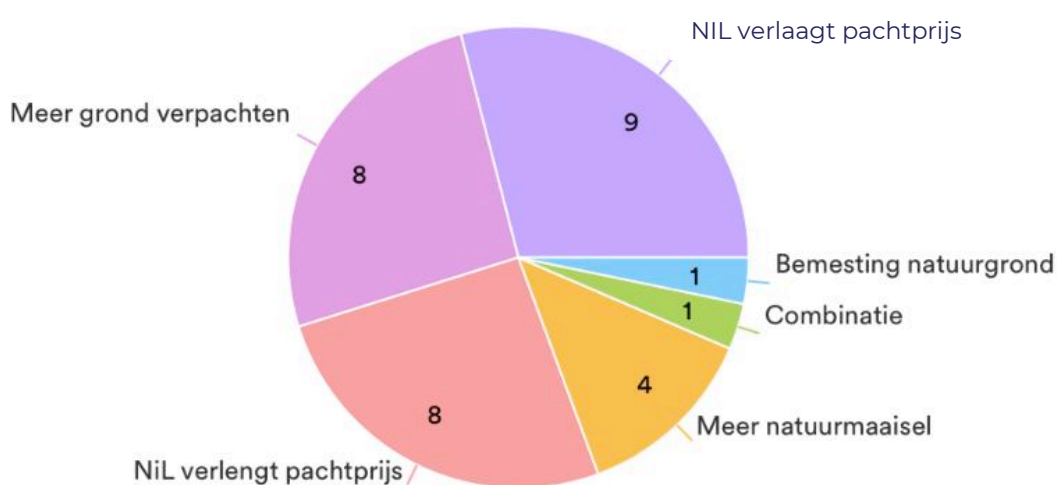
Figuur 12: Antwoorden op de vraag naar handelingen voor soortbescherming en bijdragen aan biodiversiteit

Figuur 33: Antwoorden op de vraag naar samenwerking met gebiedspartners

Bij een verdere analyse van de gegevens blijkt dat de pachtrelatie met Prolander met een gemiddelde van 7,3 iets beter wordt beoordeeld dan de relatie met TBO's (gemiddeld een 6,8).

Als belangrijkste antwoorden op de vraag 'Waarmee kan de verpachter u helpen om natuurinclusiever te werken?' komt naar voren dat een gebiedspartner die grond aan agrariërs verpacht kan helpen door middel van meer, langer en tegen een lagere pacht prijs te verpachten. Daarnaast is er vraag naar meer natuurmaaisel en ook de wens om natuurgrond te mogen bemesten (zie figuur 14).

Figuur 14: Antwoorden op de vraag hoe verpachters agrariërs kunnen helpen om op een meer natuurinclusieve manier te werken

2.4.2 Samenwerking tussen agrariërs onderling

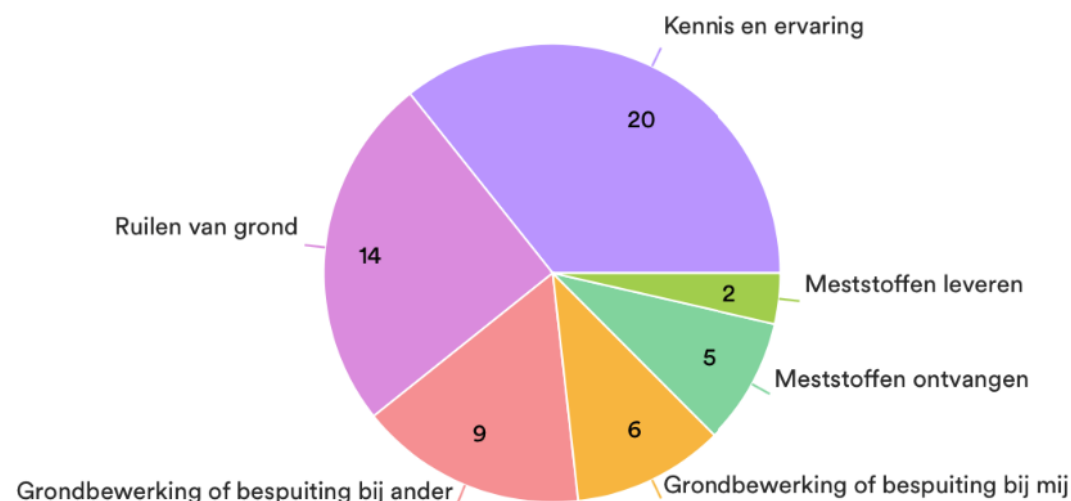
Uit de enquête komt naar voren dat bijna driekwart van de respondenten samenwerkt met andere agrariërs. Het gaat dan vooral om het delen van kennis en ervaring, het ruilen van grond en het verlenen of ontvangen van loonwerk. Verder is er een kleine groep die meststoffen levert, dan wel ontvangt (zie figuur 15, volgende pagina).

2.5 Wensen en mogelijkheden voor NIL in het Drentsche Aa gebied

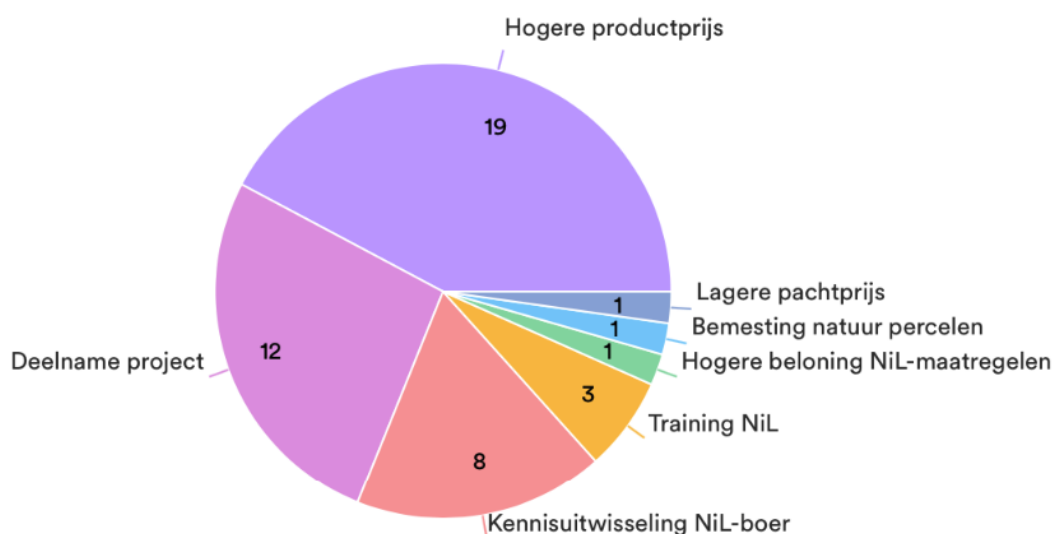
2.5.1 Behoeften voor NIL

In reactie op de vraag 'Wat heeft u nodig om natuurinclusiever te werken?', zijn vooral veel antwoorden gegeven die te maken hebben met financiën. Het meest gegeven antwoord, gegeven door twee derde van de respondenten, is: een hogere product prijs. Een enkeling geeft bovendien aan dat ook een

lagere pachtprijs en een hogere beloning van NiL-maatregelen nodig is. Een kwart van de gegeven antwoorden gaan over training en kennisuitwisseling (zie figuur 16).

Figuur 15: Antwoorden op de vraag naar hoe agrariërs onderling samenwerken

Figuur 4: Antwoorden op de vraag welke behoeften agrariërs hebben om natuur-inclusiever te kunnen werken

2.5.2 2.5.2 Interesse in deelname aan proeven in de Proeftuin

Ruim een derde (N=12) geeft aan interesse te hebben om in 2023 aan een proef in de Proeftuin NiL in het Drentsche Aa gebied mee te doen.

Op de vraag voor welke type proeven belangstelling is, zijn de volgende suggesties gedaan (zie tabel 1, volgende pagina).

Tabel 1: Type NIL-maatregelen waar belangstelling voor is als proef binnen Proeftuin NIL Drentsche Aa

Maatregel	Suggestie
Natuurbeheer	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van maaisel van natuurterrein als bodemstructuur verbeteraar (N=3) - Natuurbegrazing (N=3), onder andere eigen vee in de plaats van Schotse hooglanders - Kavelruil met een terrein beherende organisatie om terreinen met hoge natuurwaarde te beschermen (N=4)
Onkruidbestrijding	<ul style="list-style-type: none"> - Moderne mechanische of elektrische onkruidbestrijding (N=4)
Duurzaam graslandbeheer	<ul style="list-style-type: none"> - Kruidenrijk tijdelijk grasland (N=2) - Kruidenrijk blijvend grasland (N=5) - Gras-klaver (N=4) - Graslandverjonging m.b.v. doorzaaien i.p.v. doodspuiten & opnieuw inzaaien waardoor de graszode langer behouden blijft (N=1)
Rotatieverruiming	<ul style="list-style-type: none"> - Rustgewassen om de rotatie te verruimen door samenwerking tussen akkerbouwers en melkveehouders (N=4) - Vogelakkers en vogelakkerranden (volveldse meerjarige maatregel met productieve teeltstroken afgewisseld met stroken natuurbraak - na 3-4 jaar rotatie met productieve gewassen) (N=3)
Combinatieteelt	<ul style="list-style-type: none"> - Combinatieteelt van voedergewassen, zoals graan/peulvrucht of mais/peulvrucht (N=3)
Gewassen voor boer en natuur	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik van robuuste aardappelrassen, zoals Alouette, Avito en Avenger (N=1)
Waterkwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> - Begroeide bufferstroken om emissies van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen naar oppervlaktewater te voorkomen (N=2) - Toepassen groene gewasbeschermingsmiddelen i.p.v. chemische middelen (N=1) - Duurzaam slootbeheer (N=1)
Bodemgezondheid	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik vaste mest voor bodemverbetering (N=3) - Teelt overwinterende groenbemester (N=2) - Gebruik natuurmaaisel of groencompost voor bodemverbetering (N=3)

2.5.3 Suggesties en opmerkingen voor de Proeftuin NIL

Vervolgens is een aantal suggesties en opmerkingen gegeven:

- Twee respondenten laten weten de term Natuurinclusieve landbouw vaag te vinden. Agrariërs hebben hier verschillende ideeën bij.
- Een melkveehouder geeft aan behoefte te hebben aan betaalbare pachtgrond in de buurt van zijn bedrijf. Deze pachtgrond zou ten

behoefte kunnen komen van het telen van ruwvoer, waardoor minder krachtvoer aangevoerd hoeft te worden, en daarnaast ook voor het weiden en hooien voor het jongvee.

- Ten aanzien van TBO's is één agrariër van mening dat er met een beter beheer van natuurgebieden meer natuurwinst behaald kan worden. Een andere agrariër wil begrazing van natuurgebieden met gebiedseigen runderen of schapen.
- Eén agrariër suggereert dat de verplichte bufferstroken kunnen worden ingezaaid met maibare gewassen zoals gras-klaver om emissies naar het oppervlaktewater te voorkomen.
- NIL voor bedrijven die gangbaar zijn moet vooral worden ingezet om kringlopen te sluiten zoals eigen eiwitproductie en stalmest in de plaats van drijfmest, meldt één respondent.
- Eén keer is opgemerkt dat langere uitrijtijden van vaste mest noodzakelijk zijn op de droge zandgronden in het Drentsche Aa gebied.
- Eén agrariër wenst natuurpercelen te mogen bemesten.
- Een andere suggestie is het inscharen van zeldzame Nederlandse rassen die karakteristiek zijn voor het landschap. Daarbij wordt aangegeven dat het belangrijk is een sterk ras te kiezen dat makkelijk zelf afkalft en met ruwvoer toekan.
- Eén keer is opgemerkt dat dit project een goed initiatief is.

3. REFLECTIE OP DE RESULTATEN

In dit hoofdstuk geven we een korte reflectie op de resultaten. In de eerste plaats is gebruik gemaakt van de duiding die leden van de Community of Practice (een groep ondernemers die actief meedenkt in de projecten Transitie Landbouw en Proeftuin NIL Drentsche Aa) aan de resultaten geeft. Vervolgens wordt een vergelijking gemaakt met de inzichten die de interviews, gehouden in het voorjaar van 2022, hebben opgeleverd. Tot slot worden de resultaten geplaatst in het licht van enkele vergelijkbare landelijke onderzoeken. Zoals opgemerkt in het eerste hoofdstuk is het aantal respondenten te gering en onvoldoende representatief, om met zekerheid algemene uitspraken te kunnen doen over agrariërs in het gebied. Daarom is gekozen voor een reflectie op de resultaten.

3.1 Voorkeur voor ANLb-pakketten gericht op akkerbouw

Opvallend is dat vooral akkerbouwers de enquête hebben ingevuld. Een groot deel van hen is bovendien actief in het ANLb. Waarschijnlijk komt de sterke respons vanuit deze groep doordat relatief veel akkerbouwers zijn aangesloten bij AND. Zoals aangegeven in hoofdstuk 1 lijkt het erop dat de bekendmaking van de enquête het meest effectief is geweest en we dus vooral AND-leden hebben bereikt. Doordat relatief veel akkerbouwers hebben gereageerd, is het logisch dat de vier meest gekozen ANLb-pakketten relevant voor akkerbouwbedrijven zijn.

3.2 Natuurinclusieve landbouw - onduidelijk begrip

Verschillende keren is door respondenten geuit dat de term Natuurinclusieve landbouw uitleg behoeft. Dit is goed te verklaren, omdat de term voor allerlei vormen van landbouw wordt gebruikt en daarmee enigszins aan erosie onderhevig is. In dit project is er daarom bewust voor gekozen om een eigen definitie op te stellen en deze consequent te hanteren (zie ook paragraaf 1.2.).

3.3 Natuurinclusieve landbouw - mening van respondenten

Op de vraag 'Wat vindt u van Natuurinclusieve landbouw' geeft een derde van de agrariërs een onvoldoende. De associatie bij natuurinclusieve landbouw is daarmee bij lang niet alle agrariërs positief. 85% van de respondenten geeft echter wel aan dat al voldoende tot zeer goed (score 6-10) aan NIL wordt gewerkt op zijn of haar bedrijf. Het zou kunnen dat op de bedrijven wel verschillende NIL-maatregelen worden genomen, maar voor een deel van hen nog onvoldoende reden is om NIL als geheel voldoende of positief te beoordelen. De reden daarvoor lijkt vooral te liggen in het beperkte verdienvermogen bij inzet van NIL-maatregelen (zie ook paragraaf 2.5.1.).

3.4 Vergelijking met de interviews

Op een aantal punten komen de enquêteresultaten overeen met de informatie die is opgehaald in de interviews:

- De enquête bevestigt het beeld dat agrariërs tijdens de interviews gaven, namelijk dat al veel gedaan wordt met maatregelen die onder NIL vallen, maar hier nog te weinig waardering voor is.
- Uit de interviews blijkt dat TBO's de samenwerking met agrariërs op gebied van natuurinclusiever werken van belang vinden. Agrariërs geven de samenwerking met TBO's in de enquête een voldoende.
- De meest genoemde NIL-maatregelen tijdens de interviews (5 keer of vaker genoemd) zijn: gras/klaver, natuurmaaisel, bufferstroken, grondruil en pacht van Staatsbosbeheer). Dit komt deels overeen met de meest genoemde maatregelen in de enquête (akkerrand, behoud bomen en struiken, weidevogelvriendelijk maaien, bloemrijke randen laten staan gedurende de winter en kruidenrijk grasland, evenals pacht van gebiedspartijen).

Naast deze overeenkomsten tussen de uitkomsten van de interviews en de enquête, zijn er ook verschillen. Aangezien het tijdens de interviews mogelijk was om na een gegeven antwoord door te vragen, is daar op sommige punten meer en ook andere informatie over verkregen. Zo gaven destijds verschillende ondernemers aan vragen te hebben over het natuurbeheer in het gebied en vragen over welke natuurinclusief zou moeten zijn op hun eigen bedrijf. Ook is tijdens de interviews meer informatie opgehaald over de overwegingen, om bepaalde maatregelen al dan niet op te pakken en de voor- en nadelen die specifieke maatregelen hen in de praktijk hebben opgeleverd. Een aantal agrariërs gaf destijds tijdens de interviews aan weliswaar open te staan voor NIL, maar ook belang te hechten aan het kunnen blijven uitvoeren van handelingen die in de regel niet tot

natuurinclusieve landbouw worden gerekend (zie verder de deelrapportage 'In gesprek over natuurinclusieve landbouw in het Drentsche Aa-gebied'³).

Vergelijking met vergelijkbare landelijke onderzoeken

Landelijk heeft Nieuwe Oogst op 6 januari 2023 een onderzoek gepubliceerd⁴ over gebiedsprocessen. Hierin werd nagagaan welke "Transitiepaden" de boer als kansrijk beoordeelt; hieraan hebben 1200 agrariërs meegedaan. Van de respondenten gaf 52% aan dat extensiveren, omschakelen of verbreden in hun ogen interessante opties zijn. Daarbij werden als concrete mogelijkheden geschetst: extensiveren (27%), omschakelen naar biologisch (9,2% en het starten van een multifunctionele tak met nieuwe diensten of producten (16,3%). In hetzelfde onderzoek geeft 33,2% van de respondenten aan schaalvergroting het meest aantrekkelijke transitiepad te vinden.

Uit de enquête in het Drentsche Aa gebied komt ook niet zonder meer een positief toekomstbeeld over een NIL-bedrijfsvoering naar voren. Daarbij wordt het verdienvermogen als voornaamste belemmering gezien voor de invoering van NIL-maatregelen in de bedrijfsvoering. Ondanks deze belemmeringen geeft 85% van de respondenten een score van een 6 of hoger, waar het gaat om het doorvoeren van NIL-maatregelen in de eigen bedrijfsvoering. Blijkbaar verkennen deze agrariërs wel welke NIL-maatregelen in hun bedrijfsvoering passen en gaan ze hier ook mee aan de slag. Hoe zij daarbij omgaan met belemmeringen als gevolg van onvoldoende verdienvermogen, of onzekerheden daaromtrent, hebben we met deze enquête niet kunnen onderzoeken.

In het door PBL gepubliceerde rapport 'Natuurinclusieve landbouw: wat beweegt boeren?'⁵ staat een analyse van een enquête ingevuld door ruim 950 LTO-leden met een akkerbouw-, melkvee of gemengd bedrijf. Meer dan de helft (58%) blijkt meerdere maatregelen te nemen voor een meer natuurinclusieve bedrijfsvoering. De meeste boeren (40%) nemen maatregelen aan de randen van het bedrijf. Deze groep agrariërs wil alleen meer maatregelen nemen als hier een financiële vergoeding tegenover staat. Een deel van de agrariërs (18%) heeft in sterke mate natuurinclusiviteit in de bedrijfsvoering

³ <https://www.clm.nl/nieuws/in-gesprek-over-natuurinclusieve-landbouw-in-drentsche-aa-gebied/>

⁴ <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2023/01/06/weinig-vertrouwen-bij-boeren-in-gebiedsprocessen>

⁵ Bouma, J. et al. (2020) Natuurinclusieve landbouw: Wat beweegt boeren? Het effect van financiële prikkels en gedragsfactoren op de investeringsbereidheid van agrariërs. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

geïntegreerd. Agrariërs die zichzelf als 'regulier' omschrijven (de resterende 42%) heeft gemiddeld meer dan 3 NIL-maatregelen geïmplementeerd op het bedrijf.

De 85% van de respondenten die in de enquête in ons gebied het eigen bedrijf een 6 of hoger geeft voor de mate waarin natuurinclusief wordt gewerkt, zou kunnen betekenen dat natuurinclusiever wordt gewerkt in vergelijking met het landelijk gemiddelde, dat uit voornoemde PBL-studie naar voren komt. Kanttekening is wel dat agrariërs in beide studies gevraagd zijn om de natuurinclusiviteit van het eigen bedrijf te beoordelen. Het ligt voor de hand dat zich hier subjectieve verschillen kunnen voordoen, zeker gezien de verschillende definities en interpretaties van het begrip natuurinclusieve landbouw. Een objectieve graadmeter voor de mate waarin een agrarisch ondernemer natuurinclusief werkt ontbreekt vooralsnog.

CLM Onderzoek en Advies

Postadres

Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres

Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700

www.clm.nl

Laat het goede groeien.